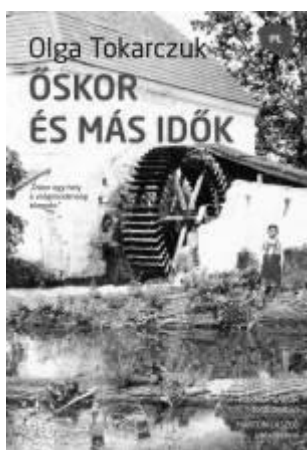

Kelet-európai mágia

OLGA TOKARCZUK: ŐSKOR ÉS MÁS IDŐK

L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2011
282 oldal, 2900 Ft

Olga Tokarczuk új kötete immár a harmadik, magyarul is olvasható prózája. Az *Őskönyv nyomában* című regénye 2000-ben jelent meg az Európa Kiadó gondozásában, novelláskötete, *A sok dobon játszani* 2006-ban a Napkút kiadásában. Tokarczuk új könyve részben hű előző szövegeinek poétikai és motivikus elgondolásaihoz, ám ahogy megteremt egy finoman és részletezően kibontott, adekvát módon működő kelet-közép-európai mitologikus világot, részben tovább is lép azoknál. Kidolgozottság, széttartó szerkezet, a mágikus realizmus eszközrendszerét finoman használó struktúra tekintetében már az *Őskönyv nyomában* is felmutatott lényeges momentumokat. A világtudást hordozó kézirat nyomában járó, azt megszállottan kutató hősök történeteinek helyszíne ott a 17. századi Franciaország volt, az *Őskor és más idők* a szerző otthonos közegében és szekvenciáiban gondolja el a történelmi időbe ágyazódó, ám részben attól függetlenül működő mágikus tér-idő problémáit. Őskor, a regény mitikusá emelt térsége saját szabályok szerint létező, organikus entitás, amelynek történeteit időről időre átrják a huszadik századi lengyel történelem kataklizmái.

Márton László, aki a Tokarczuk regényéről írt, a kötetbe utószóként illesztett ismertetőt is jegyzi, egy helyütt Mészöly Miklós pannon mitológiát újratereztő novellisztikáját elemzve a „virtuális Közép-Európa” megalkotását emelte ki a Mészöly-novella meghatározó poétikai vonásként. Az *Őskor és más idők* e gazdag és míves darabokat is tartalmazó univerzum új, izgalmas darabja. Márton elemzése fontos helyen említi, de valószínűleg a szövegről születő összes recenzióból kihagyhatatlan lesz Wladyslaw Stanislaw Reymont *Parasztok* című regénye, amely amellet, hogy a lengyel parasztság nagyszabású és talán legszebb irodalmi tablója, az évszázadok változásával mért mágikus örökkévalóság tér-idő kontinuumának plasztikus példája és Tokarczuk prózájának lehetséges inspirálója. A történelem mellett csendesen csordogáló, ám változásaiban is az állandóságot megtestesítő szimbólumot gondolt el és teremtett meg a *Csendes Don*, Mihail Solohovnak a kozákság huszadik századát bemutató nagyregénye, amely természetábrázolásai, az egyén és a vi-

lágtörténelem találkozásának viszonyát prezentáló részletei, és a kelet-európai történelem tendenciózusan működő jelenségei (L. államiság nélküli népek történetei) okán ugyancsak Tokarczuk imaginárius világához lazábban kapcsolódó pillanatokkal szolgált. Az *Ős Skor és más idők* címében is tematizálja, hogy témája a „történelmi idők szemantikája”, ám azzal, hogy a terepévé és tárgyává tett *Ős Skor* a várakozással ellentétben egy jelölten és láthatóan imaginárius falu és vidéke, a táj és történelem szimbiózisának tradicionális értelmezési lehetőségeit mozgósítja. Ebben a dimenzióban pedig a délvidéki mágia fontos szövegei, Ivo Andrić *Híd a Drinán* vagy Ismail Kadare *A háromlyukú híd* című regényei, a történelmet egy konkrét cselekvéssor, a hídépítés, a tájból szimbólumként kiemelkedő tereptárgy körüli dimenzióban láttató szövegei is távolabbi párhuzamként kínálkoznak.

Ős Skor archaikus mitológiájában az emberi, az animális, a növényi és a tárgyi együtt létezik, történeteiket a címében is az időbeliséget prezentáló, a szöveg ritmusát ciklikussá tevő fejezetbeosztás teszi hangsúlyossá. Eszerint a regény összes szereplője külön „idővel” rendelkezik, és ezek egymást megszakítva, visszatérve majd folytatódva adják a szöveg szólamaikat. Ebben a mitológiában a falunak saját angyala, erdőlakó remetéje, víziszelleme, folyói és Szűzanyája, háza, darálója, gombaszövedéke, kígyója van. A regény fejezetbeosztása persze nemcsak a *Prédikátor könyvét* evokálja, Tokarczuk *Ős Skor*ában a különböző világmodellek szimbiotikus vagy inkább szinkretikus kapcsolatban vannak egymással. A regény felütésében megjelenő angyal sem feltétlenül a Biblia angyala, természetében, ahogy a jeszkotlei Szűzanya megtestesüléseiben is a népi vallásosság sokrétűsége tükröződik. A népes szereplőgárdát felvonultató, a fent vázolt tradícióhoz illően főhős nélküli regény valamennyi alakját, köztük az állatokat, a növényeket és a tárgyakat is nagyszabású ambíciók hajtják: a történelem logikájának megfejtése, a világtudás birtoklása, a megértés és az érzékelés problémái tartják őket izgalomban. Kérdéseiket újra és újra felteszik, történeteik abszurdításához, a körülöttük zajló események megfejtetlenségéhez a legújabb kori lengyel történelem jeleneteinél nem is találhatnának jobb háttérrel, az első világháborútól a nyolcvanas évekig ívelő regényidőt.

A mágikus realizmus poétikájában a mikrotérbe sűrített világ már kötelező elem, Tokarczuk regényében részben a falu és tájéka ez a szépen kidolgozott kisvilág, amely a nagyobb térségek valamennyi eseményét hivatott modellezni. Másfelől mintha az önmagukban elmerülő szereplők „saját idejükbe” zárt történeteikben is több, egy életidőbe be sem férő sorsot gyűjtenének össze. A regény kezdetén ezt a törekvést *Ős Skor* angyala fogalmazza meg, hogy aztán a gondolat különböző változatokban újra és újra visszatérjen: „Egy angyalnak semmit sem kell kívülről mérítenie: saját magán keresztül ismeri meg a világot, magában foglalja az egész tudást a világról és önmagáról – ilyenek teremtette Isten.” (13). A sorsok és élettörténetek legsikeresebben a falu prostituáltja, Kłoska testében egyesülnek, aki a szexuális aktusokkal majd terhességével a hely génállományának hálózatát és mentális térképét is hordozni véli: „Kłoska tehát azáltal, hogy magába fogadta *Ős Skor* bűdös, koszos parasztjait, olyan lett, mint ők [...] Mondhatni, magába fogadta az egész falut, és minden fájdalmat és minden reményt a faluban.” (16).

A szöveg, saját enciklopédikus igényét tükröztetve, vallási szinkretizmusát kiegészítve, világnézeti tételgyűjteményként is gondol saját magára. Filozófiai teorémái közt a platóni ideatan két részre szakadt ember-modelljének, és a manicheizmus dualista világképének hol szűkszavú, hol részletezően kidolgozott rajzát kapjuk. *Ős Skor* önmagába fordulásának és nyitottságának természete a legsokoldalúbban a helyi földbirtokos Popielski „idejeit” tárgyaló

fejezeteken mutatkozik meg. Tokarczuk regénye a tradíciókhoz illően nem is lehetne meg egy, a Marquez Macondójához hasonló titokfejtő vonal nélkül. Ez a szál az *Őskorban* egy titokzatos, bonyolult szabálykönyvű játék, az Ignis fatuus, amellyel válságokat, személyes és világpolitikai tragédiákat elszenvedve kerülnek többen kapcsolatba, és amelyet elkötelezetten próbál megfejteni Popielski földbirtokos, a lengyel Aureliano Babilonia. A háborúba süllyedt apokaliptikus világban a gonoszság eredetéről gondolkodó Popielski „egyszemélyes játékának” szabályleírásában újfent a manicheizmus körökre bomló világképét lehet felfedezni: „Látta a létezésnek roppant lajtorjáját, a páratlan építményt, a benne foglalt Nyolc Világot, és látta a teremtésbe gabalyodott teremtőt.” (14). Ez a játszma a regény talán legfinomabban kidolgozott eleme, Tokarczuk a benne rejlő lehetőségek teljes tárát felvonultatja, a rejtelezés technikáinak szabadkőműves változataitól Isten nevének keresése és elrejtése ismert öszövségi motívumáig. A titokfejtést a szenvedélyes gyűjtés felől megközelítő hősök közt van Misia, akit a kártyalapok nézegetése során ugyanaz a láz fog el, mint Popielskit: „Ilyenkor visszament turkálni a fiókban, amelyben benne volt az egész világ.” (61) Hasonló szerepet tölt be a különös gyűjtőszendély rabságában élő Izydor, aki a postai küldeményekkel és a prospektusokkal folytatott játszmája során találkozik a hatalom mindent behálózó, értelmetlen és logikátlan kontrolljával.

Őskor mitologikus tér-idejében paradox módon, mozdulatlanságában is minden mozgásban van, ez a változás, sugallja a regény, a történelem diktálta krízisektől részben független, önmagát mozgató mechanizmus. Természetes, hogy *Isten idejét* is külön fejezet tárgyalja, melyben a gyógyítóként is tevékenykedő volt prostituált, Kłoska tevékenységének értelmét vizsgálva el is hangzik: „Isten változatlanságát az emberek találták ki, a változás a természeté.” (116). Olga Tokarczuk szövegének minden sorában a kelet-európai társadalmak sokáig jelen lévő archaizmusának szakralitása bujkál: „Az összes meggyógyított beteg meghalt a háborúban. Így mutatkozik meg Isten.” (117).

Ebben az ősi szférában a szentség megtestesülése a menetrendszerűen kiöntő folyó ereje, úgy ahogy Solohov regényében a Don áradása, vagy az állatok, tárgyak, növények emberivel egyenrangú, azzal azonos módon és hangon megszólaló történetei. Tokarczuk szövegének nyelvét a mellérendelés, az egyenlőség e természetessége teszi autentikussá, világát hihetővé. Olyan közeget teremt, amelyben nem kérdés, hogy Aranyos, a kígyó beleszeret gazdájába, hogy a jeszkotlei Szűz Mária megszólal egy kutya védelmében, hogy Baba kutyát nem választja el az idő Istentől, a gombaszövedékek organikus növekedése, terjeszkedése pedig az idő és az élet mindent uraló folytonosságát, körköröségét hivatott jelezni.

Bár ez a világ a nagy folyamatokkal párhuzamosan létezik, a regényben a nagyobb rendszerek fontos pillanatai is helyet kapnak. Az *Őskort* körülvevő erdő szellemekkel és boszorkánysággal félelmetessé tett titokzatos szcénájába a történelem is betör, a háborúk tragikus pillanatai, ahogy a falusiak korábbi személyes tragédiái is ebben a félelmetes labirintusban zajlanak. A kötet az első majd a második világháborút, a zsidók deportálását, a szovjet hadsereg kegyetlenségeit kötelességszerűen lajstromozza, egyik fejezetében (*Michał ideje*) pedig, az erdőben elásott majd exhumált holttestek kihantolását leíró sorokat olvasva a katóli-i kivégzés képei is felidéződnek. Katyń elhallgatás-történetei és annak változatai persze nem az első, de a szimbólumképzésre talán legalkalmasabb ikonjává váltak a nagy hatalmak ütközésében létező lengyel történelemnek. Ezt a szépirodalmi témának hálás szimbolikusságot használja fel, nem először, de meg nem unható módon Tokarczuk regénye, amikor Kurt, a zsi-

dók összegyűjtését és kivégzését végigkísérő, végül az *Őskor* melletti erdőben nyugvó német, és Ivan Mukta, az orosz katona történetét is a falu mitológiájába illeszti.

Olga Tokarczuk kötete gazdag tradícióval rendelkező és olvasói körökben is sikeres hagyományba illeszkedik. Ez az irány nemcsak a kelet-, közép- és dél-európai kortárs irodalmakban releváns narratíva, a szerző saját szűkebb irodalmi közegében is izgalmas szövegek merítettek ebből az atmoszférából. Az *Őskor és más idők* Magdalena Tulli vagy Andrzej Stasiuk mitikus és referenciális idő keverékéből születő kisvárosainak világával is rokon, ám látható és vállalt tendenciái ellenére is izgalmas, eredeti szöveg, a kortárs lengyel próza fontos darabja.

Kovács Krisztina

(Az írás a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 témaszámú projekt keretében készült. A TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című projekt az Európai Unió támogatásával, az Új Széchenyi Terv keretében valósult meg.)

ZBIGNIEW ROGALSKI